

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ

Οἶνον ἱστορῶ

ΒΕΛΒΕΝΤΟ ΤΟ ΟΙΝΟΦΟΡΟ

ΚΤΗΜΑ ΒΟΓΙΑΤΖΗ

Στα ἄκρα τῆς Πελοποννήσου

ΚΤΗΜΑ ΒΟΓΙΑΤΖΗ, ΒΕΛΒΕΝΤΟ ΚΟΖΑΝΗΣ

ΑΘΗΝΑ 2014

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΒΕΛΒΕΝΤΟΥ

ΚΕΝΤΡΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΒΕΛΒΕΝΤΟΥ – ΣΙΑΤΙΣΤΑΣ

ΟΙΝΟΠΟΙΑ ΒΟΓΙΑΤΖΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ

Βελβεντό τὸ οἴνοφόρο

Βελβεντό, Σάββατο 19 Οκτωβρίου 2013

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΒΕΛΒΕΝΤΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περιεχόμενα	7
Πρόγραμμα	8–9
Προσφωνήσεις	11–23
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΖΙΩΤΑ, <i>Οίνος για ζώντες και νεκρούς; Αγγεία πότου σε νεκροταφεία της εποχής του χαλκού</i>	25–45
ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΑΡΑΜΗΤΡΟΥ-ΜΕΝΤΕΣΙΔΗ, <i>Μαρτυρίες αμπελοργίας, οινοποιίας και οινοποιίας στους Νομούς Κοζάνης και Γρεβενών</i>	47–75
Γ. Ζ. ΤΖΙΦΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Ενεπίγραφα αγγεία πότου (περ. 700 π.Χ.) από τη Μεθώνη Περείας</i>	77–101
Γ. Α. ΠΙΚΟΥΛΑΣ, <i>Για τὰ Σέρβια καὶ τὸ Βελβεντό: ἀνιχνεύοντας δρόμους καὶ (οἶν)εμπόριο</i>	103–116
ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΚΟΥΡΑΚΟΥ-ΔΡΑΓΩΝΑ, <i>Ἡ μηλογαλακτική ζύμωση ἐλάβαινε χώρα στους οἴνους τῆς ἀρχαιότητας;</i>	117–124
ΑΓΑΘΟΝΙΚΗ Δ. ΤΣΙΛΠΑΚΟΥ, <i>«Αμπελοοινικά» Δυτικής Μακεδονίας μέσα από τα μνημεία της στη μεταβυζαντινή περίοδο</i>	125–143
ΜΑΡΙΖΑ ΤΣΙΑΠΑΛΗ, <i>Πρωτοβυζαντινή έπαυλη με ληνό στο Βελβεντό</i>	145–155
ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΜΠΟΥΡΙΔΗΣ, <i>Η αμπελοκαλλιέργεια στην περιοχή των Σερβίων τον 16ο αιώνα</i>	157–172
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ι. ΚΑΜΗΛΑΚΗΣ – ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Θ. ΚΑΡΑΜΑΝΕΣ, <i>Αμπελοργία και κρασί στον παραδοσιακό πολιτισμό της περιοχής Κοζάνης – Γρεβενών</i>	173–207
ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ Κ. ΣΠΙΝΘΗΡΟΠΟΥΛΟΥ, <i>Κλωνική επιλογή του Ξινόμαυρου, μελέτη - αξιολόγηση κλώνων</i>	209–218
Δ. Γ. ΤΑΣΚΟΣ – Γ. ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ – Ε. ΖΑΝΔΕ, <i>Η επίδραση του υποκειμένου και της πυκνότητας φύτευσης στα χαρακτηριστικά της ποικιλίας Ξινόμαυρο</i>	219–229
ΓΙΑΝΝΗΣ Χ. ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ, <i>Βελβεντό το οινοφόρο: από την παραδοσιακή αμπελοργία στην αμπελοργία ακριβείας</i>	231–248
Ἐπίμετρο	
ΒΑΣΙΛΙΚΗ Θ. ΔΙΑΦΑ-ΚΑΜΠΟΥΡΙΔΗ, <i>Το ἀμπέλι ως ἀντικείμενο γαμήλιας παροχής στην Κοζάνη την περίοδο της Τουρκοκρατίας (18ος–20ός αι.)</i>	249–259
Συζήτηση	261–289
Ἀπολογισμός Συμποσίου	289–295
Διευθύνσεις	297–298

Γ. Ζ. ΤΖΙΦΟΠΟΥΛΟΣ

Ενεπίγραφα αγγεία πότου (περ. 700 π.Χ.)
από τη Μεθώνη Πιερίας

Η Μεθώνη Πιερίας και τα ευρήματά της δεν φαίνεται εκ πρώτης όψεως να έχουν κάποια ιδιαίτερη σχέση με το Βελβεντό, τα Σέρβια και τη Δυτική Μακεδονία ή και με την οينوφορία¹. Και όμως, το όνομα Μεθώνη, σύμφωνα με τον συγγραφέα Πλούταρχο (Αΐτια έλληνικά 293a–b), δόθηκε στην πόλη από τους αποίκους της Ερέτριας οι οποίοι έφτασαν στον τόπο περίπου το 733 π.Χ. και επέλεξαν το όνομα ενός ντόπιου, του Μέθωνα, Πίερου Θράκα στην καταγωγή. Και το όνομα Μέθων, όπως και το όνομα Μεθώνη, μάλλον προέρχονται από τη ομηρική λέξη μέθυ, δηλ. τον οίνο/κρασί, αφού στην περιοχή πρέπει να ανθούσε η αμπελοκαλλιέργεια (δεν είναι γνωστό αν υπήρχε διαφορά ανάμεσα στο μέθυ και στον οίνο, αν δηλαδή ήταν διαφορετικού τύπου κρασιά). Επιπλέον, και οι δύο περιοχές, Μεθώνη και Βελβεντό, βρίσκονται εκατέρωθεν των Πιερίων (εικ. 1), τις πρώτες ύλες των οποίων εκμεταλλεύονται ακόμη και σήμερα, όπως και στην αρχαιότητα, ενώ και οι δύο περιοχές συνδέονταν και συνδέονται με τον πλωτό στην αρχαιότητα Αλιάκμονα, τον άκμονα της θάλασσας, το ποτάμι δηλαδή που χτυπάει τη θάλασσα όπως ο σιδηρουργός πάνω στο αμόνι².

---

1. Το παρόν κείμενο αποτελεί συντομευμένη μορφή των κεφαλαίων 1–5 του τόμου Μεθώνη I [= Μ. Μπέσιος – Γ. Ζ. Τζιφόπουλος – Α. Κοτσώνας, *Μεθώνη I: Επιγραφές, χαράγματα και εμπορικά σύμβολα στην υστερογεωμετρική και αρχαϊκή κεραμική από το 'Υπόγειο' της Μεθώνης Πιερίας*, Γ. Ζ. Τζιφόπουλος (ed.), Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας 2012], ο οποίος είναι διαθέσιμος ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: <http://ancdialects.greeklanguage.gr/node/517>. Χρηματοδοτήθηκε στις αρχές του 2011 από το Υπουργείο Παιδείας, ύστερα από τις άοκνες προσπάθειες και χάρη στη διορατικότητα των συναδέλφων στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Γιάννη Καζάξη, προέδρου του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, και του Αντώνη Ρεγκάκου, Ακαδημαϊκού και διευθυντή του Τμήματος Γλωσσολογίας στο Κέντρο αυτό, αλλά και χάρη στη διορατικότητα και το ένστικτο της τότε Υπουργού κ. Άννας Διαμαντοπούλου, η οποία ενέκρινε την ένταξη του προγράμματος για τις επιγραφές της βόρειας Πιερίας στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» του Υπουργείου Παιδείας.

2. Στα νεότερα χρόνια είναι γνωστή η εσωτερική μετανάστευση από τα Σέρβια, το Βελβεντό,

Η εικόνα που προσφέρουν για τη Μεθώνη οι αρχαίες λογοτεχνικές και επιγραφικές μαρτυρίες είναι αποσπασματική. Το πρωιμότερο γνωστό γεγονός για την ιστορία της πόλης, το οποίο είχε αμφισβητηθεί από τους ιστορικούς αλλά φαίνεται να επιβεβαιώνεται ως ένα βαθμό από τις ανασκαφές, αποτελεί η μαρτυρία του Πλουτάρχου (Αΐτια έλληνικά 293a–b) ότι περίπου το 733 π.Χ. Ερετριείς άποικοι ίδρυσαν τη Μεθώνη στη θέση που ήδη κατοικούσαν Θράκες και μάλλον και Μακεδόνες³. Από την ίδρυσή της και μετά, η πόλη-λιμάνι ακμάζει, αλλά δεν ενσωματώνεται στο βασίλειο της Μακεδονίας, με την εξαίρεση ενός μικρού χρονικού διαστήματος επί της βασιλείας του Αμύντα Γ' (393–370/69 π.Χ.). Αντίθετα, ως μέλος της Αθηναϊκής Συμμαχίας η Μεθώνη συνιστούσε διαρκή κίνδυνο παρέμβασης στα εσωτερικά της Μακεδονίας, λόγω της άμεσης γειτνίασής της με τις πρωτεύουσες των Αιγών και της Πέλλας, με το λιμάνι της Πύδνας και με την ιερή πόλη του Δίου. Μάλιστα, το 359 π.Χ., όταν σε μια μάχη με τους Ιλλυριούς σκοτώθηκε ο Περγίδκας Γ' και ανήλθε στον θρόνο ο αδελφός του Φίλιππος Β', η πιο άμεση απειλή που δέχτηκε ήταν η υποστήριξη των Αθηναίων στον διεκδικητή του θρόνου Αργαίο, τον οποίο έστειλαν στη Μεθώνη με τη συνοδεία του Αθηναίου στρατηγού Μαντία και στρατό τριών χιλιάδων οπλιτών. Ο Μαντίας αποφάσισε να παραμείνει στη Μεθώνη και να στείλει τον Αργαίο με τη συνοδεία μισθοφόρων στις Αιγές, για να πείσει τους Μακεδόνες να τον αποδεχθούν ως βασιλιά αντί του Φιλίππου, ο οποίος βρισκόταν στην Πέλλα. Επειδή όμως οι Μακεδόνες δεν ανταποκρίθηκαν, ο Αργαίος αναγκάστηκε να επιστρέψει στη Μεθώνη, αλλά, πριν επιστρέψει, τον πρόλαβε ο Φίλιππος και τον νίκησε, σκοτώνοντας αρκετούς μισθοφόρους και αφήνοντας άλλους ελεύθερους κατόπιν συμφωνίας για παράδοση ομήρων. Η πρώτη αυτή στρατιωτική νίκη του νέου βασιλιά αναπτέρωσε το ηθικό του στρατού των Μακεδόνων, το οποίο μέχρι τότε ήταν καταρρακωμένο από τις συνεχείς ήττες στις μάχες με τους Ιλλυριούς. Το επεισόδιο αυτό υπογραμμίζει το γεγονός ότι η θέση της Μεθώνης ήταν στρατηγικής σημασίας για την ασφάλεια του βασιλείου, και έτσι μόλις πέντε χρόνια μετά την ανάρρησή του στον θρόνο και μόλις τρία μετά την κατάληψη της Πύδνας, ο Φίλιππος αποφάσισε το 354 π.Χ. να εξαφανίσει από τον Θερμαϊκό Κόλπο την παρουσία

το Μοσχοχώρι και το Καταφύγι στη Μεθώνη, τη Νέα Αγαθούπολη, τον Μακρύγυαλο και την Κατερίνη.

3. Πλουτάρχου, Αΐτια έλληνικά 293a–b: 'Τίνες οί άποσφενδόνητοι; Κέρκυραν τήν νήσον Έρετριείς κατώκουν· Χαρικράτους (vel. Χεραικράτους) δέ πλεύσαντος έκ Κορίνθου μετά δυνάμεως και τῶ πολέμῳ κρατούντος έμβάντες εις τās ναῦς οί Έρετριείς απέπλευσαν οίκαδε. προαισθόμενοι δ' οί πολίται τής χώρας εἴργον αυτούς και άποβαίνειν έκώλυον σφενδωνώντες. μη δυνάμενοι δέ μήτε πείσαι μήτε βιάσασθαι πολλούς και άπαραιτήτους όντας επί Θράκης έπλευσαν και κατασχόντες χωρίον, έν ᾧ πρότερον οίκησαι Μέθωνα τόν Όρφέως πρόγονον ιστοροῦσι, τήν μὲν πόλιν ώνώμασαν Μεθώνην, ύπό δέ τῶν προσοίκων 'άποσφενδόνητοι' προσωνομάσθησαν.

του αθηναϊκού στόλου, εξασφαλίζοντας έτσι τη χωρίς εμπόδια διέξοδο της Μακεδονίας προς τη θάλασσα. Πολιόρκησε και κατέστρεψε ολοσχερώς τη Μεθώνη, χάνοντας σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές και το δεξί του μάτι, και, αφού μοίρασε τη γη στους Μακεδόνες, ανάγκασε τους κατοίκους να μετακινηθούν, επιτρέποντάς τους να πάρουν μαζί τους ένα ρούχο.

Οι αρχαίες αυτές μαρτυρίες για τη Μεθώνη φωτίζουν κάποιες στιγμές της ιστορικής της πορείας από την ίδρυσή της στα τέλη του 8ου αιώνα μέχρι και την εξαφάνισή της από τον Φίλιππο το 354 π.Χ. Ωστόσο, η σημασία της πόλης-λιμανιού δεν έχει εκτιμηθεί σε όλες τις διαστάσεις. Οι άλλοτε ιδρυτές της, οι «διωγμένοι με τις σφεντόνες από την Κέρκυρα και την πατρίδα τους» Ερετριείς σύμφωνα με τον Πλούταρχο, επέλεξαν να εγκατασταθούν σε έναν τόπο, τον οποίο προφανώς ήδη γνώριζαν και στον οποίο έδωσαν το όνομα όχι ενός δικού τους αρχηγού-οικιστή, όπως συνηθιζόταν, αλλά ενός ντόπιου Πίερου, του Μέθωνα (Πιερία είναι η πλούσια, εύφορη γη). Επιπλέον, Ερέτρια, όπως δηλώνει η λέξη, είναι η «κωπηλάτρια πόλη» και Ερετριείς οι «κωπηλάτες», δηλαδή αυτοί που, εφόσον γνωρίζουν να κωπηλατούν, γνωρίζουν επίσης την κατασκευή πλοίων και κουπιών και, συνεπώς και τις πρώτες ύλες για την κατασκευή, αλλά και τους θαλάσσιους δρόμους και το εμπόριο. Οι Ερετριείς δηλαδή ήταν ένα είδος εμπόρων και εφοπλιστών της εποχής με εξειδίκευση στη ναυπηγική και τη ναυσιπλοία. Ως ειδικοί, αυτοί οι άποικοι Ερετριείς προφανώς και γνώριζαν τους φυσικούς πόρους της ευρύτερης περιοχής, κυρίως την απαραίτητη και κατάλληλη ξυλεία για την κατεξοχήν δραστηριότητά τους. Σύμφωνα με τον μαθητή του Αριστοτέλη Θεόφραστο, για την επίπονη διαδικασία της κατασκευής κουπιών το μακεδονικό έλατο και το πεύκο του Ολύμπου (και των Πιερίων) ήταν το καλύτερο ξύλο, σε αντίθεση με τα σχεδόν άχρηστα, από άποψη εκμετάλλευσης, έλατα και πεύκα της Εύβοιας και του Παρνασσού, γιατί τα τελευταία ήταν τραχιά, είχαν όζους και σάπιζαν γρήγορα μέσα στη θάλασσα. Όπως αποδεικνύει η κατοπινή πορεία της Μεθώνης, οι Ερετριείς που έφτασαν στη Μεθώνη περίπου το 733 π.Χ. κατάφεραν να μεταλαμπαδεύσουν τις εξειδικευμένες γνώσεις τους στους κατοίκους της νέας πόλης και οι Μεθωνάιοι ακολούθησαν πιστά τα χνάρια των μακρινών τους προγόνων. Ό,τι σήμαινε το όνομα Ερέτρια και Ερετριεύς, οι Μεθωνάιοι και αργότερα οι βασιλείς της Μακεδονίας το εμπορεύτηκαν με εξαιρετική επιτυχία, αφού το λιμάνι της Μεθώνης πρέπει να τροφοδοτούσε την υπόλοιπη Ελλάδα με την απαραίτητη ναυπηγήσιμη ξυλεία, κατάλληλη για την κατασκευή πλοίων και κυρίως κουπιών, τα οποία θα κατασκεύαζαν από τα πλούσια δάση των Πιερίων και του Ολύμπου στη Μεθώνη και ίσως και αλλού. Η εκμετάλλευση και εμπορία της ξυλείας αυτής αργότερα πέρασε κατ' αποκλειστικότητα στον εκάστοτε μακεδόνα βασιλιά, ο οποίος παραχωρούσε δικαιώματα ξύλου-

σης και εμπορίας ανάλογα με τις περιστάσεις, γιατί όπως είναι κατανοητό η ξυλεία αυτή, μαζί με την παράλληλη εκμετάλλευση των άφθονων μεταλλείων, ήταν από τις κύριες πηγές πλούτου. Από τον περικό Όλυμπο (στις αρχαίες πηγές, ολόκληρη η οροσειρά από τα νότια έως τα βόρεια ονομαζόταν περικός ή μακεδονικός Όλυμπος, ενώ το όνομα Πιέρια όρη είναι μάλλον μεταγενέστερο) εξαγόταν και πίσσα, η οποία χρoσίμεινε και στη ναυπηγική αλλά και στη ανάμειξή της με κρασί (Μεθώνη I, 15–40). Στις 8 Σεπτεμβρίου 2013, η ομάδα μελέτης της αρχαίας Μεθώνης σε συνεργασία με το Δασοαρχείο Πιερίας πραγματοποίησε και μια πρώτη αυτοψία στη δασική περιοχή της Ρητίνης, στη θέση Κούρσμα και τις κορυφές Λαπούσι και Αρβανίτης (εικ. 2–3), για τον εντοπισμό του μακεδονικού έλατου, του μαύρου πεύκου και του δασικού πεύκου το οποίο εγώ, όπως υποθέτω και οι περισσότεροι Βελβεντινοί, γνώριζα με το όνομα «λιάχα».

Τις αποσπασματικές αυτές μαρτυρίες των αρχαίων πηγών για τη Μεθώνη συμπληρώνει σε σημαντικό βαθμό η περιορισμένης έκτασης αρχαιολογική έρευνα η οποία έχει συντελεστεί από το 2003 και η οποία συνεχίζεται μέχρι σήμερα από τον Ματθαίο Μπέσιο και τους συνεργάτες του (Μεθώνη I, 42–111). Στην αρχαιότητα, στο νοτιότερο σημείο του Δέλτα του Αλιάκμονα (εικ. 4), ο Θερμαϊκός Κόλπος έβρεχε τη βόρεια και την ανατολική πλευρά του οικισμού, ο οποίος σήμερα από τις προσχώσεις έχει απομακρυνθεί περίπου 500μ. από τη θάλασσα. Μάλιστα, στα βόρεια διαμορφωνόταν αρκετά βαθύς όρμος, ο οποίος προστατευμένος, όπως ήταν, τόσο από τους βόρειους όσο και από τους νότιους ανέμους, προσέφερε εξαιρετικά ασφαλείς συνθήκες ελλιμενισμού για τα δεδομένα του Θερμαϊκού Κόλπου, όπου ως γνωστόν τα μεγαλύτερα προβλήματα προκαλούν οι νότιοι άνεμοι. Η θέση, συνεπώς, της Μεθώνης ήταν στρατηγική και ο κομβικός της ρόλος ενισχυόταν, γιατί βρισκόταν πάνω στον οδικό, παραλιακό άξονα που ένωνε τη νότια Ελλάδα με τη βόρεια και, περαιτέρω, με τη βαλκανική ενδοχώρα. Η μέχρι τώρα αρχαιολογική έρευνα έφερε στο φως αποδείξεις κατοίκησης στη θέση από τη νεότερη Νεολιθική περίοδο, ενώ ήδη από την Ύστερη Εποχή του Χαλκού η Μεθώνη ήταν σε επαφή με το νότιο Αιγαίο. Κατά τη διάρκεια της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου ο οικισμός φαίνεται να ακμάζει και να επεκτείνεται σημαντικά, ενώ έχει αρχίσει να αποκαλύπτεται η αγορά της αρχαϊκής εποχής, η αρχαιότερη σωζόμενη σε τέτοια έκταση και ποιότητα διατήρησης στον ελληνικό κόσμο (εικ. 5–7).

Η μαρτυρία του Πλουτάρχου για την ίδρυση της Μεθώνης από Ερετριείς το 733 π.Χ. φαίνεται να επιβεβαιώνεται από τη μέχρι τώρα ανασκαφική έρευνα στους δύο λόφους, τον ανατολικό και τον δυτικό (εικ. 4), και κυρίως από τα ευρήματα που προέρχονται από ένα τετράπλευρο, βαθύ όρυγμα (διαστάσεων στο δάπεδό του 3.60 x 4.20μ., και βάθους μεγαλύτερου των 11.50μ.), το οποίο αποκαλείται συμβατικά

«Υπόγειο» (εικ. 8). Η διάνοιξη του ορύγματος αυτού, μία εργασία που ακολουθούσε προφανώς κάποιο μάλλον φιλόδοξο σχέδιο, δεν ολοκληρώθηκε ποτέ, λόγω της αστάθειας των γεωλογικών στρωμάτων. Με βάση στρωματογραφικές ενδείξεις το «Υπόγειο» επιχώθηκε εσπευσμένα με κάθε είδους υλικά, αλλά και με μεγάλες ποσότητες κεραμικής, η οποία χρονολογείται από το 730 μέχρι το 690 π.Χ. Το μικρό σύνολο των 191 ενεπίγραφων αγγείων δεν αντιπροσωπεύει ούτε την ποικιλία ούτε τον τεράστιο όγκο του υλικού που έχει προσφέρει η ανασκαφή του «Υπογείου». Το πλούσιο αυτό υλικό περιλαμβάνει κεραμική κυρίως από τον Θερμαϊκό Κόλπο, αλλά και επεισοδιακή που προέρχεται από διάφορες περιοχές εντός και εκτός Αιγαίου, συμπεριλαμβανομένης μεγάλης ποσότητας εμπορικών αμφορέων ποικίλης προέλευσης, όπως: κορινθιακά, αττικά, ευβοϊκά, κυκλαδικά, ιωνικά, αιολικά, αλλά και φοινικικά αγγεία (εικ. 9–13).

Από το πολύ μεγάλο σύνολο κεραμικής, 191 ενεπίγραφα αγγεία της Ύστερης Γεωμετρικής και Αρχαϊκής εποχής, φέρουν επιγραφές, εμπορικά σύμβολα και χαράγματα, και συγκροτούν μια ιδιαίτερη κατηγορία της οποίας η σημασία για την έρευνα στις κλασικές σπουδές είναι ανυπολόγιστη (δύο αντίγραφα αυτών των κρασσοπότηρων, του Φιλώνα από τη Λέσβο και του Ακεσάνδρου από την Εύβοια, μπορείτε να τα περιεργαστείτε και, αν βρεθείτε στη Θεσσαλονίκη και επισκεφθείτε το Αρχαιολογικό Μουσείο, μπορείτε να δείτε και τα πρωτότυπα μαζί με μια επιλογή των σημαντικών αυτών αντικειμένων στην Έκθεση με τίτλο: «Γράμματα από το Υπόγειο. Γραφή στη Μεθώνη Πιερίας, ύστερος 8ος – πρώιμος 7ος αιώνας π.Χ.» που θα διαρκέσει μέχρι τον Δεκέμβριο του 2014).

Τα 166 αγγεία φέρουν μη αλφαβητικά χαράγματα και σύμβολα, εγχάρακτα και λίγα γραπτά με πινέλο, τα οποία μάλλον υποδηλώνουν τον κάτοχο ή τις εμπορικές ανταλλαγές, όπως για παράδειγμα: σύμβολο στο σχήμα S, κάθετες γραμμές, σταυρός (εικ. 14)⁴, το πτηνό χαραγμένο κατά μίμηση(;) των γραπτών πτηνών, αστέρι ή πεντάλφα ή κλεψύδρα και κλαδί (εικ. 15)⁵, ένα παρόμοιο σύμβολο άγνωστης σημασίας σε τρία διαφορετικού τύπου αγγεία (εικ. 16)⁶.

Από τα είκοσι πέντε αλφαβητικά, δεκαέξι αγγεία φέρουν εγχάρακτα ένα ή δύο γράμματα, όπως για παράδειγμα: Ν πριν από την όπτηση και Χ και Ζ ή Η μετά την όπτηση (εικ. 17)⁷, ΝΕ ες ευθύ (ίδιο αγγείο υπάρχει και στην Αιανή Κοζάνης με τα γράμματα ΕΡ) και επί τα λαιά, FΑ, Χ, συμπλήμα Α και Δ (εικ. 18)⁸. Δεν είναι βέβαιο

4. Μεθώνη I, 378–379 αρ. 28, 410–411 αρ. 73447–448 αρ. 110, 488 αρ. 160.

5. Μεθώνη I, 386 αρ. 35, 475–476 αρ. 145, 487 αρ. 158, 489–490–αρ. 162.

6. Μεθώνη I, 376–378 αρ. 27, 463–464 αρ. 130, 478–479 αρ. 149.

7. Μεθώνη I, 362–364 αρ. 17.

8. Μεθώνη I, 353–354 αρ. 10, 357 αρ. 14, 358–359 αρ. 15, 367–368 αρ. 20, 371 αρ. 23.

αν τα γράμματα στα δεκαέξι αυτά αγγεία αποτελούν προσπάθεια χάραξης κάποιου είδους αλφαβητικού, εμπορικού συμβόλου ή αν πρόκειται για την αρχή ονομάτων, συντομογραφημένων σε πώση γενική.

Από τις εννέα επιγραφές σε αγγεία, οι έξι καλύτερα σωζόμενες είναι με αύξουσα χρονολογική σειρά:

1) Σε αμφορέα άγνωστης προέλευσης: Θεο(), μάλλον συντομογραφημένο όνομα, όπου τα Θ και Ο χαράχθηκαν με διαβήτη (εικ. 19)⁹.

2) Σε αμφορέα από τη Λέσβο: *είμαι του Αντεκύδη* (εικ. 20)¹⁰.

3) Σε σκύφο από τον Θερμαϊκό Κόλπο: *είμαι του Ξενι()* (εικ. 21)¹¹.

4) Σε σκύφο από τον Θερμαϊκό Κόλπο: *είμαι του Επιγε[-]* (εικ. 22)¹².

5) Σε ευβοϊκό σκύφο: *είμαι του Ακεσάνδρου...* (εικ. 23–25)¹³.

6) Σε συμποτικό αγγείο από τη Λέσβο: *είμαι του Φιλίωνα* (εικ. 26)¹⁴.

Οι επιγραφές αυτές αποτελούνται από σταθερά επαναλαμβανόμενες φράσεις σε απλή ή σύνθετη μορφή για τη δήλωση του κατόχου του αντικειμένου: το όνομα προσώπου σε πώση γενική (κτητική) με το συνδετικό ρήμα είμι εννοούμενο ή όχι («είμαι του τάδε ή ανήκω στον δείνα»).

Το μικρό αυτό σύνολο ενεπίγραφης κεραμικής από το «Υπόγειο» της Μεθώνης με χαράγματα, εμπορικά σύμβολα, σημεία κεραμέως και επιγραφές είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακό και μοναδικό για δύο λόγους. Πρώτον, από το τελευταίο τέταρτο του 8ου και τα πρώτα χρόνια του 7ου αιώνα π.Χ. σώζονται ελάχιστες επιγραφές, ενώ από τα 191 αλφαβητικά και μη αλφαβητικά αντικείμενα του «Υπογείου» της Μεθώνης, τα 141 χρονολογούνται στο διάστημα περίπου μιας γενιάς, μεταξύ 730 και 690 π.Χ. Δεύτερον, η θέση εύρεσης των ενεπίγραφων αυτών αντικειμένων στη Μεθώνη Περίας υπερβαίνει κάθε προσδοκία, κυρίως επειδή απουσιάζουν ενεπίγραφα ευρήματα, εγχάρακτα ή γραπτά, από τη Μακεδονία τα οποία χρονολογούνται στα τέλη του 8ου και στα πρώτα χρόνια του 7ου αιώνα π.Χ., εκτός από ελάχιστα, αλλά μη συγκρίσιμα παραδείγματα από την Κρασιά Πλαταμώνια της Περίας, το Καρμπουρνάκι στη Θεσσαλονίκη και την Τορώνη στη Χαλκιδική. Το μικρό σύνολο από τη Μεθώνη συγκρίνεται ως προς τη χρονολόγησή του και το συμφραστικό του πλαίσιο με ανάλογες ομάδες ενεπίγραφων αντικειμένων κεραμικής από την Εύβοια, από τον Ωρωπό και τη Θήβα, από την Αττική, από τις Πιθηκούσες και την Κύμη της

9. Μεθώνη I, 347–349 αρ. 5: vacat? Θεο() vacat.

10. Μεθώνη I, 345–347 αρ. 4: vacat Άντεκύδεις vacat.

11. Μεθώνη I, 369–370 αρ. 22: Σχενι() vacat (= <Χσ>ενι() = <Ξ>ενι()).

12. Μεθώνη I, 343–344 αρ. 3: vacat Έπιγέ[νεος? έμί?].

13. Μεθώνη I, 339–343 αρ. 2: Ηακεσάνδρο έμ[ι - - - -]ατον στερέ[σ[ετα]].

14. Μεθώνη I, 337–339 αρ. 1: Φιλίονος έμί.

Ιταλίας, αλλά, κυρίως, με την ενεπίγραφη ομάδα αγγείων από τον Κομμό της Κρήτης, με την οποία οι αντιστοιχίες του συνόλου της Μεθώνης είναι εμφανέστατες και ως προς την ποικιλία της προέλευσης των αγγείων και ως προς τις ποικίλες επιλογές της γραφής.

Τα αρχαιολογικά δεδομένα της ανασκαφής του Μάνθου Μπέσιου (Μεθώνη I, 42–111) και η μελέτη της κεραμικής από τον Αντώνη Κοτσώνα (Μεθώνη I, 115–303) αποδεικνύουν ότι η αποικία της Μεθώνης συγκροτήθηκε πιθανότατα από κύματα αποίκων που έφθασαν διαδοχικά σε κάποιο βάθος χρόνου και εγκαταστάθηκαν με τη σύμφωνη γνώμη του τοπικού πληθυσμού σε μία θέση, η οποία τους ήταν ήδη γνωστή. Το πλήθος της επείσασκτης κεραμικής του «Υπογείου» και ειδικά των εμπορικών αμφορέων αναδεικνύει το εμπόριο ως κυρίαρχο κίνητρο για τον αποικισμό, τουλάχιστο γι' αυτόν της Μεθώνης. Η άφιξη των Ερετριέων συνδέεται με μία έντονη κλιμάκωση στην εμπορική σημασία της θέσης, αλλά και την ένταξή της σε δίκτυα εμπορίου και επικοινωνίας των Ελλήνων. Οι ιστορικές αυτές διεργασίες δημιούργησαν ένα κοσμοπολίτικο περιβάλλον στη Μεθώνη, ενώ τόσο η κεραμική όσο κυρίως τα αλφαβητικά χαράγματα ενισχύουν την πιθανότητα ότι οι Ερετριείς που εγκαταστάθηκαν στη θέση συνυπήρχαν όχι μόνο με τον τοπικό πληθυσμό, Μακεδόνων και/ή Θρακών, αλλά και με Έλληνες από άλλες θέσεις της Εύβοιας, καθώς και από άλλες περιοχές, κατά πάσα πιθανότητα Ίωνες από το ανατολικό Αιγαίο. Ο τοπικός πληθυσμός φαίνεται πως διατηρούσε έναν αξιόλογο ρόλο τόσο στις μεταλλουργικές εργασίες όσο και στο εμπόριο και γενικότερα στην οικονομία της Μεθώνης, ρόλος που όχι μόνο δεν επισκιάστηκε αλλά μάλλον επεκτάθηκε και σε άλλες δραστηριότητες με την άφιξη των αποίκων. Η Μεθώνη, εκτός των σχέσεών της με τη μητρόπολη, την Ερέτρια, επικοινωνούσε με όλα τα τότε γνωστά μεγάλα κέντρα παραγωγής και μετείχε σε ένα ή περισσότερα δίκτυα εμπορικών και άλλων ανταλλαγών, γιατί και η ίδια ήταν ένα σημαντικό, κοσμοπολίτικο κέντρο παραγωγής και λιμάνι στον Θερμαϊκό.

Η ενεπίγραφη κεραμική απαρτίζεται κυρίως από εμπορικούς αμφορείς και αγγεία πόσης. Τα αγγεία μετάγγισης και αποθήκευσης αντιπροσωπεύονται ελάχιστα, ενώ ελλείπουν παντελώς τα μαγειρικά σκεύη. Τα χαράγματα και οι επιγραφές έχουν στην πλειονότητά τους αποδοθεί σε περίοπτες θέσεις πάνω στο αγγείο και γενικά δεν σχετίζονται με τη διακόσμησή του. Καθώς οι επιγραφές και τα χαράγματα είναι χαραγμένα πάνω σε αγγεία, τα οποία ήταν αντικείμενο εμπορικών ανταλλαγών αλλά χρησιμοποιούνταν και στα συμπόσια, τα ενεπίγραφα αυτά αντικείμενα έχουν και έναν δημόσιο χαρακτήρα εντός των εμπορικών και συμποτικών συμφραζομένων τους. Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι όλες οι πρώιμες ελληνικές επιγραφές ανήκουν σε αυτή την κατηγορία. Πιθανότατα, εκτός από το εμπόριο και

τις ανάγκες του, το συμπόσιο υπήρξε καθοριστικός παράγοντας τόσο για την εισαγωγή, αλλά κυρίως για τη διάδοση του αλφαβήτου και των τεχνικών του.

Στο συμποτικό αυτό ερμηνευτικό πλαίσιο και τα συμφραζόμενά του πρέπει να ενταχθούν και να ερμηνευτούν οι επιγραφές ιδιοκτητών από τη Μεθώνη. Μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον άμιλλας και ανταγωνισμού μεταξύ συμποσιαστών, η χάραξη των ονομάτων των ιδιοκτητών αποκτά νόημα και, εκτός όλων των άλλων, επιδεικνύει και διαφημίζει με αδιάψευστο τρόπο τη γραφή και ίσως τον αλφαριθμητισμό και την εγγραματοσύνη του ιδιοκτήτη. Το γεγονός όμως αυτό και ιδιαίτερα οι ομάδες των ανεπίγραφων αντικειμένων από τη Μεθώνη αναδεικνύουν μία ακόμα πιο σημαντική πτυχή: ακόμα και στην περίπτωση που τα αλφάβητα ήταν περισσότερα από ένα, αφού οι χαρακτές ή οι ιδιοκτήτες των αγγείων προέρχονταν από διαφορετικές περιοχές και χάραζαν, όπως είναι φυσικό, τα σχήματα των γραμμάτων του αλφαβήτου της περιοχής τους, οι συμπότες αυτοί από τις διαφορετικές περιοχές του ελληνικού κόσμου μάλλον δεν πρέπει να είχαν ιδιαίτερη δυσκολία στην αναγνώριση των διαφορετικών σχημάτων και στην ανάγνωση των μικρών κειμένων¹⁵.

Η γενική εικόνα των επιγραφών, οι οποίες ανήκουν στην κατηγορία των ιδιωτικών, χαραγμένων σε κεραμικά αντικείμενα οικιακής χρήσης όπως, άλλωστε, και η πλειονότητα των πρώιμων ελληνικών επιγραφών, εντυπωσιάζει. Άλλες έχουν χαραχθεί με ιδιαίτερα επιμελημένο, σχεδόν «επαγγελματικό» τρόπο, και άλλες αμελώς, με άτεχνο και ερασιτεχνικό τρόπο. Η φορά των γραμμάτων έχει κατεύθυνση επί τα λαία, αλλά και ες ευθύ, γεγονός το οποίο συνεπάγεται ότι σε ορισμένες περιοχές του ελληνικού κόσμου και οι δύο κατευθύνσεις στη φορά χάραξης των γραμμάτων συνυπήρξαν από πολύ νωρίς, αν δεν ήταν σύγχρονες με την υιοθέτηση και διάδοση του αλφαβήτου. Τα σχήματα των λίγων σωζόμενων γραμμάτων, επειδή απαντούν σε πολλές περιοχές, δεν επιτρέπουν την ασφαλή διάγνωση του αλφαβήτου των επιγραφών ως «ευβοϊκού/ερετριακού», όπως θα ήταν αναμενόμενο σε μια αποικία της Ερέτριας όπως η Μεθώνη. Η μη ευβοϊκή προέλευση των είκοσι αγγείων, αφού επιγραφές εντοπίζονται μόνο σε τρεις ευβοϊκούς σκύφους, δεν διευκολύνει ως προς το αλφάβητο, αφού η χάραξη κειμένου σε ευβοϊκό αλφάβητο πάνω σε μη ευβοϊκής προέλευσης αγγεία δεν θα αποτελούσε εμπόδιο. Εντούτοις, ιδιαίτερα τα σχήματα των γραμμάτων στις επιγραφές του Φιλίωνα, του Αντεκύδη, του Ξενί(), και του Θεο(), αν δεν αποδεικνύουν, τουλάχιστον αφήνουν ανοιχτό το ενδεχόμενο να

15. Για τον χαρακτήρα της γλώσσας των αρχαίων Μακεδόνων και τη σχέση της μακεδονικής διαλέκτου με την ελληνική, βλ. τον συλλογικό τόμο M. Zahmt – A. Muller – E. Crespo – J. Méndez Dosuna, *Αρχαία Μακεδονία: Γλώσσα, ιστορία, πολιτισμός*, επιμ. Γ. Γιαννάκης, Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας 2012 (<http://ancdialects.greeklanguage.gr/node/519>), κυρίως τα άρθρα των Emilio Crespo και Julián Méndez Dosuna.

υπήρχαν στη Μεθώνη περισσότερα του ενός αλφάβητα σε χρήση (εικ. 27). Ακόμα, όμως, και στην περίπτωση του Ακεσάνδρου που με τρόπο αδιαμφισβήτητο και η προέλευση του αγγείου και το αλφάβητο της επιγραφής είναι μάλλον ευβοϊκά, η ταυτοποίηση του ίδιου του Ακεσάνδρου, αν δηλαδή ο ίδιος ο Ακέσανδρος καταγόταν από την Ερέτρια ή τη Χαλκίδα ή από αλλού, δεν είναι ασφαλής, ενώ παντελώς άγνωστη θα παραμένει η ταυτότητα του ανώνυμου ποιητή. Οι λιγοστές όμως λέξεις στην επιγραφή του Ακεσάνδρου επιτρέπουν τη μάλλον ασφαλή ταύτιση της διαλέκτου με την Ιωνική, αλλά, όπως με τα σχήματα των γραμμάτων, κατά παρόμοιο τρόπο, οι μόλις πέντε λέξεις των άλλων επιγραφών δεν επιτρέπουν την ταύτιση της ομλουμένης διαλέκτου στη Μεθώνη με την Ιωνική ή μόνο με την Ιωνική — αν και η διάλεκτος αυτή έχει τις σοβαρότερες πιθανότητες ως ένα είδος «ομιλουμένης κοινής» (*lingua franca*) της εποχής, ίσως επειδή η Ιωνική είχε επικρατήσει ως η διάλεκτος των ομηρικών επών, αλλά και λυρικών τραγουδιών.

Το ποτήρι του Ακεσάνδρου είναι το εντυπωσιακότερο όλων των αντικειμένων (εικ. 23–25), γιατί φέρει χαραγμένο με ιδιαίτερη προσοχή και επιμέλεια κείμενο, από το οποίο σώζεται μόνον η αρχή και το τέλος και ενδιάμεσα μερικά ακόμα γράμματα. Το κείμενο αυτό, όπως και τα άλλα, αρχίζει με τη δήλωση ιδιοκτησίας: «είμαι (το ποτήρι) του Ακεσάνδρου» (*h*Ακεσάνδρο ἐμ[ι ποτέριον? ή παρόμοια) και καταλήγει με την απειλητική φράση, της οποίας ο ιαμβικός ρυθμός είναι μάλλον βέβαιος: «θα χάσει τα μάτια (ή τα χρήματά) του» ([– όμμ- ή χρεμ]άτου στερήσ[ετ]αι = – υ – υ – υ – υ –). Το ιαμβικού ρυθμού τέλος του κειμένου φαίνεται να αποτελεί προάγγελο μιας άλλης επιγραφής ιαμβικού επίσης ρυθμού από την Κύμη της Ιταλίας που χρονολογείται μεταξύ 675 και 650 π.Χ. (εικ. 28):

«Της Ταταίης είμαι η λήκυθος· όποιος με κλέψει (ή μου (την) κλέψει), θα τυφλωθεί.»¹⁶

Το τέλος του επιγράμματος της Ταταίης, μεταγενέστερου κατά μία περίπου γενιά, είναι νοηματικά παρόμοιο με το τέλος του επιγράμματος του Ακεσάνδρου και μάλλον συμπληρώνει το νόημά του που λείπει. Προφανώς και στο επίγραμμα του Ακεσάνδρου μετά τη δήλωση ιδιοκτησίας, το κείμενο πρέπει να αποκατασταθεί με κάποια απειλητική φράση, π.χ., «όποιος μου το στερήσει ή μου το κλέψει», για να ακολουθήσει η κατάληξη: «θα χάσει τα μάτια του ή τα χρήματά του»¹⁷. Οι ομοιότητες των δύο επιγραφών από τη Μεθώνη και την Κύμη είναι εντυπωσιακές. Το μονόστιχο σε ιαμβικό, και όχι δακτυλικό, ρυθμό επίγραμμα του Ακεσάνδρου, όπως και

16. IG XIV 865 (LSAG, 240 no. 3, 409 pl. 47 no. 3, 456): Ταταίης ἐμὶ λῆκυθος· ἡὸς δ' ἂν με κλέψῃ|ει, θυφλὸς ἔσται.

17. Για πιθανές συμπληρώσεις βλ. Μεθώνη I, 339–343 αρ. 2.

αυτό της Ταταίης μεταγενέστερο κατά μία περίπου γενιά, είναι δύο σπάνια, πρωίμα, γραπτά παραδείγματα *ιαμβικής ιδέας* και σύλληψης: «όποιος μου κλέψει το ποτήρι να χάσει τα μάτια του (ή τα χρήματά του)».

Την ίδια περίοδο με το ποτήρι του Ακεσάνδρου, δηλαδή περίπου μεταξύ 740 και 700 π.Χ., χρονολογούνται μόλις άλλα δύο επιγράμματα. Το ένα χαραγμένο πάνω σε οinoχόη προέρχεται από τάφο στο Δίπυλο των Αθηνών και φέρει το κείμενο (εικ. 29):

«Όποιος απ' όλους τους χορευτές τώρα χορεύει πιο ανάλαφρα, αυτό εδώ (το αγγείο) σ' αυτόν?...»¹⁸.

Το άλλο επίγραμμα είναι χαραγμένο πάνω στο ποτήρι του Νέστορα, δηλαδή σε «ροδιακή» κοτύλη που βρέθηκε σε τάφο στις Πιθηκούσες (Ίσχια) της Νάπολης, και φέρει σε ευβοϊκό αλφάβητο το κείμενο (εικ. 30):

«Καλόπιτο το ποτήρι του Νέστορα, αλλά όποιος πει απ' αυτό εδώ το ποτήρι, αμέσως θα τον κυριεύσει ο πόθος της ομορφοστεφανωμένης Αφροδίτης.»¹⁹.

Η βασική ιδέα των ανώνυμων ποιητών για τη σύνθεση και των τεσσάρων αυτών επιγραμμάτων είναι η φράση για τη δήλωση του κατόχου του αγγείου, της οποίας παραλλαγές αποτελούν και τα τέσσερα επιγράμματα.

Επίσης, είναι βέβαιο ότι ο τρόπος σύνθεσης, δηλαδή η νοηματική ανακολουθία ή το οξύμωρο μεταξύ του κειμένου και των απειλών του ή των υποσχέσεων του και του ευτελούς αγγείου πάνω στο οποίο αυτά χαραχθήκαν είναι συνειδητή επιλογή των ανώνυμων ποιητών, ένας τρόπος σύνθεσης που δεν είναι πρωτόγνωρος. Ο «παιγνιώδης» τρόπος, η περιπαικτική διάθεση και η πνευματώδης σύλληψη των σύντομων αυτών έμμετρων συνθέσεων παραπέμπει στον *ιαμβικό τρόπο* σύνθεσης και στα σκόλια, τα οποία εκτελούνταν κατά τη διάρκεια των συμποσίων ως ένα είδος αγώνα μεταξύ των συμποσιαστών ή με αφορμή κάποιον άλλο αγώνα, όπως η οinoχόη του Διπύλου, η οποία, σύμφωνα με την επιγραφή της, δόθηκε ως βραβείο(;) σε αγώνα όρχησης κατά τη διάρκεια συμποσίου. Σ' αυτόν τον *ιαμβικό τρόπο* σύνθεσης πιθανόν οφείλονται και οι μετρικές ιδιορρυθμίες που παρουσιάζουν και τα τέσσερα αυτά επιγράμματα: είτε συνδυάζουν πεζό και έμμετρο κείμενο, όπως η αρχή σε πεζό των επιγραμμάτων του Ακεσάνδρου και της Ταταίης και ακολουθεί *ιαμβικός* ρυθμός· είτε συνδυάζουν διαφορετικά μέτρα, όπως το επίγραμμα του Νέστορα, όπου ο πρώτος στίχος είναι σε πεζό ή τροχαϊκό τρίμετρο καταληκτικό και οι

18. IG P 919 (LSAG, 76 no. 1, 401 pl. 1 no. 1, 431): *hōs nūn ōrchestōn pánton átalótata paízei, tō tódē klīmiv(?) vacat.*

19. SEG 14, 604 (LSAG, 239 no. 1, 409 pl. 47 no. 1, 453): Νέστορος : ε[...]: εὔποτ[ον] : ποτέριον | *hōs δ' ἄ<ν>* τὸδε πι[έ]σι : ποτερί[ο] : ἀντίκα κῆνον {NH} | *hímep[os] : hαip[é]σει : καλλιστε[φά]νο : Ἀφροδίτες.*

δύο επόμενοι σε δακτυλικό εξάμετρο· είτε ο στίχος έχει περισσότερες από τις απαραίτητες συλλαβές του δακτυλικού εξαμέτρου, καταστρατηγώντας έτσι σκόπιμα(;) τη μετρική τελειότητα, όπως στην οινοχόη του Διτύλου.

Είτε πρόκειται περί σύμπτωσης αυτοσχέδιων συνθέσεων της στιγμής είτε τέτοιου είδους στιχουργήματα κυκλοφορούσαν ευρέως και κάποια στιγμή χαράσσονταν ή αντιγράφονταν, το επίγραμμα του Ακεσάνδρου και τα υπόλοιπα τρία επιγράμματα (εικ. 21–23, 26–28) επαναφέρουν στο προσκήνιο τα πολυσυζητημένα θέματα της εισαγωγής και εξάπλωσης του αλφαβήτου στην Ελλάδα και των αρχών της λογοτεχνίας, προφορικής και γραπτής. Δεν είναι εύκολο να υπολογισθεί το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από την υιοθέτηση του αλφαβήτου, την εξάπλωσή του και την παγίωση των γλωσσικών και συντακτικών κανόνων μέχρι την εμφάνιση των έμμετρων και όχι μόνον επιγραφών στα τελευταία τριάντα χρόνια του 8ου αιώνα π.Χ. Ωστόσο, τα έμμετρα αυτά στιχουργήματα αποκαλύπτουν ότι στα συμπόσια, εκτός από τα ομηρικά κλέα ανδρών και τις ραψωδικές τους εκτελέσεις, η διασκέδαση περιελάμβανε και λυρικές συνθέσεις, οι οποίες, όπως και οι επικές, πρέπει να κυκλοφορούσαν και αυτές προφορικά. Αυτό αιτιολογεί καλύτερα και τις ιαμβικούς τρόπου συνθέσεις που προϋποθέτουν ότι το συμποτικό κοινό (ή τουλάχιστον οι περισσότεροι συμπότες) ήταν εξοικειωμένο με την ποίηση αυτή και γνώριζε τη μορφή της και το περιεχόμενό της, για να μπορεί όχι μόνο να την κατανοήσει αλλά και να προσλάβει τα έμμετρα αυτά κείμενα και ως λογοτεχνικό παιχνίδι. Σε διαφορετική περίπτωση, θα ήταν ακατανόητη η υπερβολή στη διατύπωση ή η ανακολουθία μεταξύ του αγγείου και του χαραγμένου πάνω στο αγγείο κειμένου και των απειλών του, καθώς επίσης και η χάραξη του έμμετρου επιγράμματος στο ποτήρι του Νέστορα, του οποίου η παραπομπή στον ομηρικό συνονόματό του και το δικό του κύπελλο, το δέπας περικαλλές της Ίλιάδος (Λ 632–637) είναι εμφανής —αν υπήρχαν ανάλογες «λογοτεχνικές παραπομπές» των επιγραμμάτων της οινοχόης του Διτύλου, της ληκύθου της Ταταίης και του ποτηριού του Ακεσάνδρου, αυτές παραμένουν αδιάγνωστες. Ακόμα και αν δεν συγκρίνονται με τα ομηρικά και ησιόδεια έπη ή την «υψηλή» λυρική ποίηση, τα τέσσερα αυτά επιγράμματα είναι οι πρώτες κυριολεκτικά καταγραφές λυρικής και συμποτικής ποίησης, ενός λογοτεχνικού είδους, του οποίου τη γραπτή μορφή προαναγγέλουν και το οποίο αναδύεται σχεδόν ταυτόχρονα. Και μάλιστα, ο ιαμβικός τους τρόπος παραπέμπει αδιαμφισβήτητητα στον πρώτο και αρχαιότερο, σύμφωνα με την παράδοση, εκπρόσωπο της λυρικής ποίησης, τον φογερόν Αρχίλοχο από την Πάρο. Μεταξύ 680 και 640 π.Χ. και ως αυτόπτης μάρτυρας, ο Αρχίλοχος συνέθεσε σκωπτικό ποίημα για τον αποικισμό της Θάσου, από το οποίο σώζεται ο στίχος σε καταληκτικό τροχαϊκό τετράμετρο που, τηρουμένων των αναλογιών, θα μπορούσε κάλλιστα να αναφέρεται και στην αρ-

χαία Μεθώνη, της οποίας ο αποικισμός προηγείται αυτού της Θάσου τουλάχιστον κατά δύο γενιές: «ένας συρφετός Πανελλήνων μαζεύτηκε τρέχοντας στη Θάσο.»²⁰.

Τα πλούσια ευρήματα της Μεθώνης και μάλιστα η ποικιλία της γραφής και τα εμπορικά και άλλα δίκτυα, στα οποία μετείχε, υποδηλώνουν διεύρυνση των επαφών και κατ' επέκταση των επιδράσεων και των επιρροών που δέχθηκε η Μεθώνη, ανάμεσα στις οποίες ήταν και η πρόωμη χρήση του ελληνικού αλφαβήτου και της ελληνικής γλώσσας. Μόλις οι άνθρωποι έμαθαν το αλφάβητο για να διευκολύνονται στο εμπόριο, άρχισαν να χαράσσουν πάνω στα συμποτικά τους αγγεία —τα περισσότερα από αυτά όχι μεγάλης αξίας— όχι μόνο το όνομά τους, αλλά και τα μικρά ποιήματα που συνέθεταν χάριν παιδιάς και αστεισμού για τα γλέντια τους στα συμπόσια. Η Μεθώνη στη Μακεδονία προστίθεται στις λίγες περιοχές του ελληνικού κόσμου, όπου πρωτοεμφανίζονται ελληνικά και μάλιστα γύρω στο 700 π.Χ. Οι επιγραφές των συμποτικών αγγείων παρουσιάζουν μία ποικιλία σχημάτων και κατεύθυνσης των γραμμάτων, η οποία μάλλον δεν ανήκει στο στάδιο πειραματισμού και υπαινίσσεται τη συνύπαρξη στη Μεθώνη ανθρώπων από διαφορετικές περιοχές του ελληνικού κόσμου. Είτε με επαγγελματικό είτε με ερασιτεχνικό τρόπο χαραγμένες, οι επιγραφές αυτές ακολουθούν γραμματικούς και συντακτικούς κανόνες της ελληνικής γλώσσας και μαρτυρούν, όπως δείχνουν και οι άλλες, περίπου 80 πρόωμες ελληνικές επιγραφές, ότι η ελληνική γλώσσα στην πλήρη της ανάπτυξη είχε ήδη συντελεστεί και παγιωθεί στο δεύτερο μισό του 8ου αιώνα π.Χ., ίσως και νωρίτερα.

Συνοψίζοντας, τα αγγεία πότου από το «Υπόγειο» της Μεθώνης, κυρίως τα 25 αντικείμενα με τα ελληνικά γράμματα, συνιστούν τη σπουδαιότερη ανακάλυψη των τελευταίων 50 χρόνων για τα δεδομένα της έρευνας στη Μακεδονία αλλά και στην αρχαιογνωσία για τους εξής λόγους: 1) Η ιστορία των Μακεδόνων, η οποία μέχρι τώρα άρχιζε περίπου το 650 π.Χ., μετατίθεται κατά τουλάχιστον 50 με 80 χρόνια, γύρω στο 730–700 π.Χ. 2) Η εμφάνιση και στη Μακεδονία της ελληνικής γλώσσας στην παγιωμένη της μορφή υποστηρίζει τη μετάθεση της εισαγωγής του αλφαβήτου τουλάχιστον κατά έναν αιώνα, από το 750 π.Χ. στο 900–850 π.Χ., και τη ραγδαία εξάπλωσή του σχεδόν σε όλο τον ελληνικό κόσμο. Και 3) η εμφάνιση του επιγράμματος του Ακασάνδρου —η τρίτη μόλις γραπτή απόπειρα σύνθεσης λυρικής ποίησης μετά το επίγραμμα στην οινοχόη του Διτύλου και στο ποτήρι του Νέστορα— υποδεικνύει ότι ήδη από τον 8ο αιώνα π.Χ. όσοι μετείχαν στα συμπόσια και στα γλέντια δεν άκουγαν μόνο τα τραγούδια του Ομήρου, αλλά συνέθεταν και αυτοσχέδια λυρικά ποιήματα, με σκοπό να πειράξουν ο ένας τον άλλο κατά τη διάρκεια του γλεντιού, τα οποία ίσως διαδίδονταν και αυτά προφορικά όπως η επική

20. Αρχιλόχος, απ. 102 West: *ὡς Πανελλήνων οἰζὺς ἐς Θάσον συνέδραμεν.*

ποίηση. Με άλλα λόγια, εμπόριο και γραφή, κρασί και ποίηση, γλέντι και αστεία παρουσιάζονται αλληλένδετα, όπως γνωρίζουν πολύ καλά και από πρώτο χέρι οι καλλικέλαδοι και οινοφόροι Βελβεντινοί²¹.

SUMMARY

YANNIS TZIFOPOULOS

Inscribed drinking cups (ca 700 BC) from Methone in Pieria

According to the ancient sources, Methone in Pieria was established by Euboean colonists from Eretria in 733 BC. During the excavations, ongoing since 2003–2004, of a rectangular pit, apparently used as an *apothetes*, on top of the lower eastern hill, a huge amount of pots, potsherds, and other remnants of the activities from the nearby workshops came to light. 191 of these pots and potsherds bear inscriptions, graffiti/dipinti, and (trade) marks, the majority of which (157) date to ca 700 BC. The greatest majority of these bear non-alphabetic symbols, marks, graffiti and very few dipinti, most probably signs of ownership and/or trading. Of the remaining twenty-five (25) amphorae and sympotic vessels, sixteen (16) bear alphabetic symbols, marks, and graffiti, which again most probably denote ownership and/or trading activities, and nine (9) bear complete or fragmentary inscriptions. This unique and extraordinary sympotic group from Methone in Pieria presents evidence for: the Greeks and the Greek language in Macedonia; Greek colonization; the ‘alphabets’ of Methone and the introduction of the alphabet in Greece; the dialect(s) of Methone and the Greek dialects; trade and the symposium for the development of *graphê* and of literary beginnings.

---

21. Ευχαριστώ θερμά τον Μορφωτικό Όμιλο Βελβεντού, το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Βελβεντού-Σιάτιστας, την Οινοποιία Βογιατζή (ο Γιάννης είναι λίγο μεγαλύτερος αλλά με τον Νίκο Βογιατζή ήμασταν συμμαθητές στο Δημοτικό, ενώ στο ξακουστό στην Κατερίνη ουζερί του συμπατριώτη του Χαρίση Βογιατζή ο πατέρας μου ξαπόστανε πολλές ώρες) και κυρίως τον Γιάννη Πίζουλα που κατάφερε να μας συγκεντρώσει εδώ, αλλά και όλους τους συντελεστές αυτού του επιστημονικού συμποσίου για το κρασί ή καλύτερα για τον οίνο.

Εικ. 1. Αεροφωτογραφία Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας

Εικ. 2. Είδη πεύκων στα Πιέρια

Εικ. 3. Από τη θέση Κούρσασμα της Ρητίνης άποψη της Λίμνης Πολυφύτου και στο βάθος η Γέφυρα

Εικ. 4. Αεροφωτογραφία των δύο λόφων της αρχαίας Μεθώνης

Εικ. 5–7. Η Αρχαϊκή Αγορά στην αρχαία Μεθώνη

Εικ. 8. Το «Υπόγειο» στην αρχαία Μεθώνη

Ειγ. 9-13. Κεραμική από το «Υλόγειο»

Εικ. 14–16. Κεραμική με
μη αλφαβητικά χαραγμένα
από το «Υπόγειο»

Εικ. 17. Σαμακός αμφορέας με αλφαβητικά χαράγματα πριν, από και μετά την όπτηση από το «Υπόγειο»

Εικ. 18. Κεραμική με αλφαβητικά χαράγματα από το «Υπόγειο»

περίπου 700 π.Χ. σε αμφορέα
 όνομα συντομογραφημένο

*vacat*² Θεο() *vacat*

Εικ. 19. Μεθώνη Ι,
 347-349 αρ. 5

περίπου 700 π.Χ. σε αμφορέα από τη Λέσβο όνομα

vacat Άντεφύδεος *vacat*

Εικ. 20. Μεθώνη Ι, 345-347 αρ. 4

Εικ. 21. Μεθώνη Ι, 369–370 αρ. 22

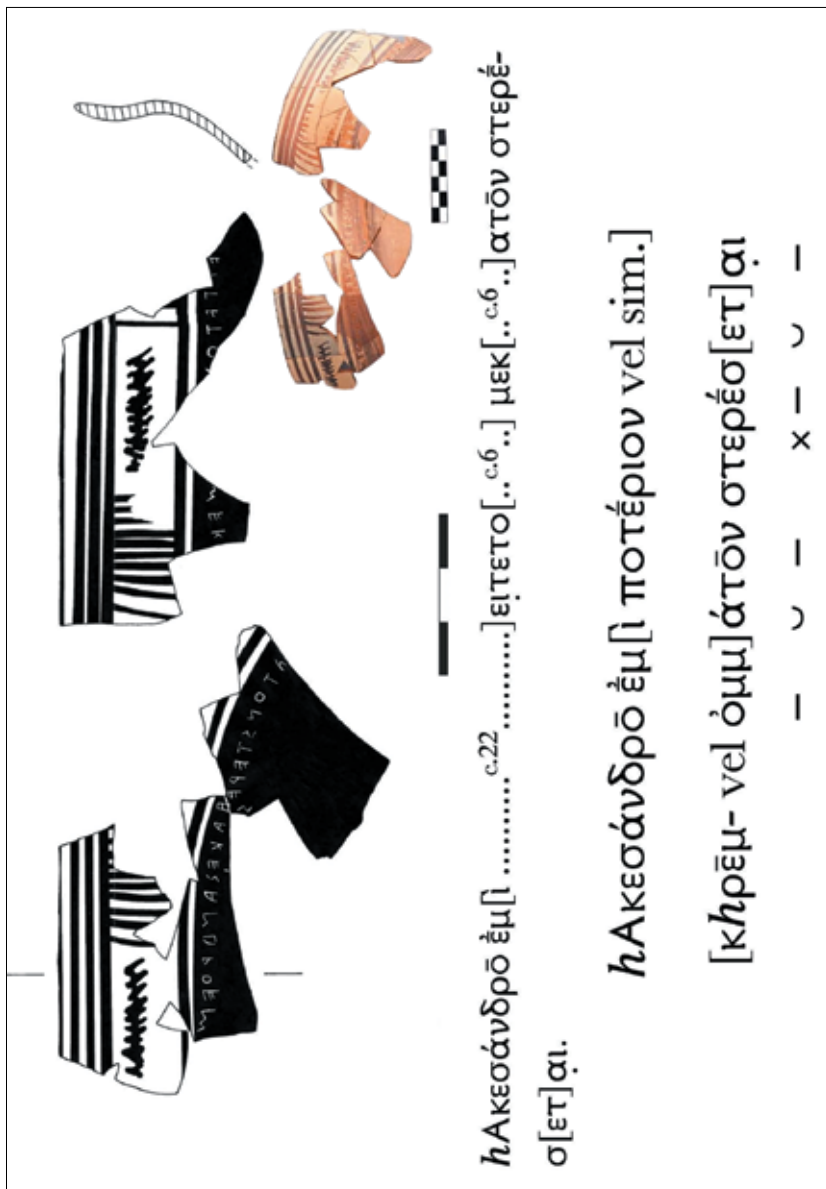

Εικ. 22. Μεθώνη Ι, 343–344 αρ. 3

Εικ. 23–24. Μεθώνη Ι, 339–343 αρ. 2

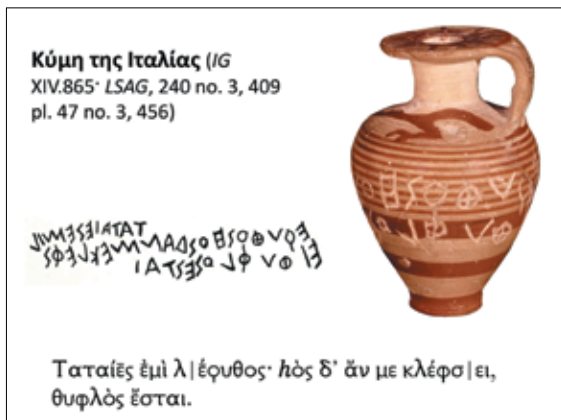
Εικ. 25. Μεθώνη Ι, 339–343 αφ. 2

Εικ. 26. Μεθώνη Ι, 337–339 αρ. 1

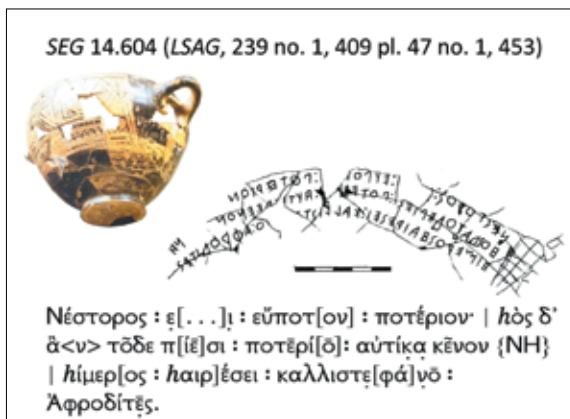
Εικ. 27. Μεγέθυνση των γραμμάτων των φωτ. 19, 20, 21 και 26

Εικ. 28. Επίγραμμα Ταταίης

Εικ. 29.
Επίγραμμα οινόχους Διτύλου

Εικ. 30. Επίγραμμα Νέστορος

